

Зорица ТУЦАКОВ
судија Привредног суда у Београду

КАМАТА КОД УГОВОРА О КРЕДИТУ

Резиме

Пуноважност уговора о кредитџу зависи ујраво од ијре јрађења уговорних елеменајта овој конкретной јословной односа, џе ујраво се од јоја, како су они јосјављени, односно јод чијом мелодијом и ритмом су усјоличени у јоједине уговорне клаузуле, одређује ход уговора јо ошјрици јуноважностџи, ја је из јој разлоја само један јојрешан корак довољан да се исји ујвор сјройошја у амбис јравне нишја-восји. Значај уговора о кредитџу у једном друшјву, односно јривреди, нејојребно је јосебно елаборирати, али на овом месју јребало би најоменујти само да кредитјни однос јредсјавља ону врсју облиационих односа који исјовремено може бијти и „анђео сјасијељ“ који ће нам донетји мир и решење јроблема, али и „ђавољи изасланик“ који долази са намером не само да нас јокори, већ и као ојуномоћени ловац на душу однесе нашу вољу, а јонекад и цео наш живој у зајвор времена. Имајући у виду најред наведено, камајта као један од сушјинских елеменајта кредитјной јословной односа бијно дејтерминише настјанак, одвијање и јашење конкретной уговорной односа. Сјоја, смајрамо важним да се изнова освежи дефиниција јојма цене кредитје, како се исја ујвара, џе да се на један нов начин сајледа и мојућностј једносјране измене услова кредитја у јојледу камајта којима банке као даваоци кредитја несумњиво јриказују своју надмоћ у живоју, али и како да исју надмоћ јретворимо у једнакостј у јраву.

Кључне речџ: камајта, камајне клаузуле, ојраничења ујварања камајте, једносјране измене камајне сјоје.

I Појам камате

Каматна стопа код кредита, као што то уосталом бива код сваког правног посла при обрачунавању накнаде у виду цене за коришћење новца, представља уговорен однос између главнице кредита и накнаде за њено коришћење, који се изражава у процентним поенима најчешће за једну пословну годину. У том погледу, потребно је разликовати фиксну или непроменљиву каматну стопу и променљиву или варијабилну каматну стопу током периода важења уговорног односа, али и уочити разлику између тржишне и вантржишне каматне стопе, узимајући у обзир услове који владају на кредитном тржишту у погледу кредитне марже.

II Каматне клаузуле

Цена кредита се као нужно сусреће и у економској теорији и банкарству. У економском смислу она се дефинише као трошак пуштања кредита у течај, односно као цена новца као капитала, док се у банкарском смислу правнотехнички под овај појам подводи збир свих издатака које корисник кредита има у вези са сервисирањем кредита – камате, трошкови, провизије за добије гаранција или осигурања, као и све остале посебне накнаде. Такође, мора се имати у виду да камату као цену кредита чини неколико елемената: најпре њу чине стварни трошкови које давалац има у погледу одобравања и каснијег одржавања уговора о кредиту, затим кредитна маржа као део остварене камате који је представља накнаду коју прибавља давалац кредита на име опортунитетног трошка који настаје пласирањем средстава баш у предметни кредитни однос а не у неки други, али камата у себи поседује и заштитну клаузулу у погледу очувања вредности капитала којом се неутралише утицај промењених околности којима је новац као ствар која кружи на тржишту подложен.

Заштитне клаузуле вредности код каматних стопа представљају аналогну примену заштитних клаузула вредности код новчаних обавеза. Разлог за примену ових клаузула у области кредита налази се у томе што кредитни ризици промене вредности новца у времену, као и ризици специфични за кредит доводе до уговарања променљиве, клизне каматне стопе. На тржишту новца и капитала камате обично нису константна вредност већ имају одређено кретање у зависности од вредности новца, те уколико је валута у којој је кредит одобрен стабилна у том тренутку, као и у перспективи, каматна стопа по којој се нуди тржишту овакав кредит је нижа, а са евентуалним додатним јачањем валуте може ићи у

додатно смањење. Такође, у обрнутом случају, нестабилна валута кредита, а нарочито она код које њена вредност има тенденцију пада, може бити понуђена само тржишту по вишим каматним стопама, наравно, са додатним условом да уколико вредност додатно падне каматна стопа ће реципрочно томе бити увећана. Оваква констатација је последица чисто економске логике, односно, последица ситуације да стабилне валуте мање траже јер ће јачањем валуте обавеза бити ревалорисана, док се нестабилне траже више, јер ће са опадањем вредности висина обавезе бити девалвирана.

Најчешће, поред класичних клаузула које иду за тим да вредност дату у домаћој валути вежу за кретање вредности интервалутног курса те валуте са одређеном изразито стабилном валутом,¹ а које су саме по себи довољно јасне, клаузула прилагођавања каматне стопе је тзв. *roll-over* клаузула по којој се уговора каматна стопа чији ће се пресек правити на сваких шест месеци, обзиром да исти период према искуствима банкарског тржишта одговара периоду за утврђивање евентуалних трајнијих осцилација на тржишту новца и капитала. Дакле, датуми када се врши прилагођавање каматних стопа у складу са уговором су прецизирани унапред, а стопа се коригује аутоматским довођењем у ниво са одређеном тржишном стопом, а што је и један од типичних примера одредивости код кредита. Посебна варијанте наведене клаузуле могу се односити на широк круг посебних даваоца и корисника кредита, од којих су најпознатије *LIBOR* и *EURIBOR*, клаузуле понуђене лондонске међубанкарске стопе, односно у другом случају стопе коју прописује Европска централна банка. Без обзира која од ове две клаузуле је стипулисана у уговору о кредиту, обзиром да је разлика само у организацији која је одређује, уговорена каматна стопа биће сваких шест месеци прилагођавана, односно изједначена са каматном стопом понуђеном на шестомесечне депозите на лондонском, односно европском интербанкарском тржишту прворазредним корисницима, а која ће се утврдити на два банкарска радна дана пре наступања следећег шестомесечног каматног периода уговореног кредита. Дакле, основ ове клаузуле је променљивост каматне стопе која се усклађује са важећом каматном стопом за шестомесечне депозите које међусобно нуде банкарци на лондонском, односно европском тржишту признајући једни другима при потражњи депозита статус прворазредног комитента, с тиме да се прецизно одређује дан усклађивања, а који пада два банкарска радна дана пре дана изједначавања. Ово је посебно важно јер је управо наведена прецизност која се добија уговарањем овакве клаузуле довела до

1 Најчешће је то валута ЕУРО или амерички долар, или швајцарски франак, или чак кретање цене злата које је клаузула је била често у употреби, рецимо, у условима светске економске кризе када свака валута губи свој кредибилитет.

тога да се у општем смислу код уговарања озбиљних кредитних послова стипулише баш она, обзиром да се чак у складу са банкарском праксом унапред зна и тачан час када се врши салдирање референтне каматне стопе за један каматни период.²

Ако желимо да дефинишемо који део камате доноси даваоцу кредита (банци) профит и тиме мотив за учешћем на кредитном тржишту, јасно је да то представља каматна маржа. Каматна маржа представља разлику између тржишне и уговорене каматне стопе изражену у проценту повишења уговорене каматне стопе тзв. *over margin rate*, а тражи се од корисника, иако он по правилу није непосредно упознат који део уговорене камате представља кредитну маржу, коме давалац кредита не придаје прворазредни значај, или од корисника који послује у условима повишеног ризика, или у условима високе тражње неке валуте.³ Дакле, упрошћено речено каматна маржа треба да даваоцу кредита пружи допунску накнаду за повишени степен ризика, те да представља одговор даваоца кредита на повећану тражњу исказану од стране корисника кредита за кредитним новцем. У пракси, каматна маржа је предмет споразума посебних интербанкарских организација која делују на одећеном кредитном тржишту, при чему се мора имати у виду да на овако договорену каматну маржу има утицај и централна банка, као највиша банкарска организација на одређеној територији са улогом мониторинга стања функционисања тржишта на истом простору. При томе, потребно је навести да постоје и негативне каматне марже, које дају снижену уобичајену каматну стопу кредита, и то код бенефицираних (субвенционисаних) кредита за развој тачно опредељених привредних токова.

III Ограничења приликом уговарања камате

Ограничења тржишне каматне стопе појављују се као непосредна, законска или договорена у асоцијацијама финансијских организација, али и посредна, нпр. путем ограничења есконтне стопе.⁴ Посредна ограничења путем регулисања есконтне каматне стопе зависе од степе-

- 2 Наиме, обично се узима време у 11,00 часова као уравнотежено доба дана, када се понуда и потражња за кредитним средствима налазе на средњој висини, обзиром да су прва јутарња каматна стопа у 9,00 часова и коначна у 17,00 часова често депресиране или апресиране због утицаја тражње за кредитима на врло кратке рокове.
- 3 Нпр. уколико је уговорена ЕУРИБОР заштитна кредитна клаузула каматна стопа се формира на индексацији ЕУРИБОР+КМ, где КМ представља кредитну маржу, а вредност добијена наведеним збиром уговорену каматну стопу.
- 4 Посредним ограничењима се не штити примарно корисник кредита од евентуално високих камата, већ се штите неки други интереси као што је то рецимо случај код

на монетизације кредитних односа и развијености тржишта хартија од вредности, обзиром да висини есконтне стопе која се формира на истом тржишту директно утиче на висину каматне стопе. Ово из разлога што повећавањем нивоа есконтне каматне стопе, ималац хартије од вредности задржавају их очекујући повољнију стопу па је као последица тога маса кредитног новца мања, а при повећавању есконтне стопе, супротно овоме, маса кредитног новца потребног за покриће есконта повећава се. Последица оваквих кретања, имајући у виду да се кредитни новац ствара паралелно са текућим новцем, повишење есконтне стопе значи смањење притиска на новац у оптицају, па се следствено томе, обзиром да каматне стопе зависе од масе понуђеног, односно траженог новца јавља зависност каматних стопа од регулисања есконтне стопе.

Непосредна законска ограничења која се односе на материју камата и каматних стопа у општем смислу регулишу најпре максималну каматну стопу, забрањују анатоцизам приликом каматног обрачуна, али и превиђају санкцију ништавости за оне уговоре о кредиту који су закључени под зеленашким условима. У том погледу правну регулативу ствара и Закон о облигационим односима. Наиме, одредбом чл. 141 ЗОО прописано је да је уговор ништав ако је неко користећи се стањем нужде или тешким материјалним стањем другог, његовим недовољним искуством, лакомисленошћу или зависношћу, уговорио за себе или за неког трећег корист која је у очигледној несразмери са оним што је он другоме дао или учинио, или се обавезао дати или учинити, те ће се уколико странка која сматра да је оштећена на овакав начин у благовременом року⁵ затражи правну заштиту као правна последица на овакав уговорни однос применити одредбе Закона којима се уређују последице апсолутне ништавости уговора. Затим, одредбом чл. 399 ст. 1 ЗОО-а прописује се максимална камата код правних послова између физичких лица где се она своди на стопу која се у месту испуњења уговора наплаћује на штедне улоге по виђењу,⁶ док закон у ставу 2 истог члана прописује могућност да се посебним законом уредити пословање између правних лица, и то кроз закон о банкарском пословању и кроз деловање централне банке. Поред тога, чл. 400 ст. 1 Закона о облигационим односима на императиван начин прописано је да је ништава одредба уговора којом се предвиђа да ће на камату, када доспе за исплату, почети да тече камата, ако не буде исплаћена, али је истим чланом само у ставу 3 про-

есконтне каматне стопе када се штити превелика осцилација цене хартија од вредности на берзанском тржишту.

5 Видети чл. 141 ст. 4 Закона о облигационим односима.

6 Одредбом чл. 399 ст. 4 Закона о облигационим односима прописано је да ако је уговорена камата већа од дозвољене, примениће се највећа дозвољена стопа камате.

писано да се ова забрана неће односити на кредитно пословање банака и других банкарских организација.

Када говоримо о обрачуна камата уобичајено је да се он код средњерочних и дугорочних кредита врши шестомесечно, а приписивање камате главници годишње, када се ненаплаћена камата, наравно само ако је тако унапред уговорено, заједно са главницом узима као нови износ кредита, а у ком случају се овакво углавничење камате назива капитализацијом камате. У самој техници обрачуна камата примењује се метод каматних бројева на следећи начин: износ главнице помножи се са бројем дана доспелости, а добијени износ се потом подели са дивизором⁷ те помножи са уговореном каматном стопом.

IV Пуноважност је дно стране измене кредитних услова

Из свега напред наведеног у погледу одређења појма камате остаје као спорно да ли је и и како дозвољена могућност да се унапред уговори да је једна странка у уговорном односу овлашћена да без претходне споразумне измене уговора и кроз споразумевање са супротном страном приступи измени досадашњег уговорног односа. Наиме, у време почетка кредитне ере никоме није било ни на крају разума да се буни против уговорних одредаба које су се позивале на опште услове пословања даваоца кредита (свакако у најчешћем случају одређене банке) из једног једноставног разлога, односно из разлога што је ситуација настајања широке кредитне делатности била повољна и пожељна како би се могло што активније саучествовати у свеопштој трци за разним материјалним добрима. Тек накнадно јавили су се гласови незадовољства прво због постојања разлике између општих кредитних услова банке у одређеној земљи, поготову ако је иста у транзиционом периоду,⁸ са кредитним условима у земљи која представља земљу матицу исте банке, али затим и тиме што се оспорава суштински значај питања зашто би се поскупљење новца на светском тржишту капитала односило на неки уговор о кредиту без страног елемента, обзиром да није без значаја чињеница по којој дужника из кредитног односа не треба да интересује где је и под којима условима давалац кредита као поверилац прибавио

7 Дивизор представља број уговорених дана у обрачунавању пословне године, а у различитим кредитним системима се различито третирају исти периоди обрачуна. Нпр. по немачком методу узима се година као 360 дана а месец као 30 дана, у француском методу година се узима као 360 дана а месец према стварном броју дана или енглеском методу где се као година узима 365 дана а месец према стварном броју дана.

8 Период који у најопштијем смислу представља прелазак конкретне земље са једног економског, политичког, социјалног и културног система на други.

средства, јер би у противном банка као давалац кредита била само посредник у пружању кредитних услова, што свакако не представља њену улогу у предметном уговорном односу. Следствено томе, постављају се као спорна питања да ли су у складу са позитивним прописима уговорне одредбе према којима се странка унапред и у целости предаје на вољу даваоцу кредита⁹ (банци) овлашћење да изврши корекцију каматне стопе повећањем, или евентуално каква друга овлашћења¹⁰ без потребе давања другој уговорној страни било каквог образложења, а још мање добити сагласности исте или имати објашњење за неку околност која је објективизирана и која се не може сврстати у кривицу даваоца кредита као повериоца. При томе, треба имати на уму да се не мисли на ситуацију одредивости у којој једна уговорна страна само примењује постојеће реалне показатеље, какав је нпр. показатељ стопе инфлације у одређеној земљи, него на ситуацију у којој фактори који утичу на висину каматне стопе зависи само и искључиво на једној уговорној страни која га овакву могућности и стипулише.

Постоје неколико аспеката из којих би требало сагледати проблем једностраних измена услова кредита. Са аспекта Закона о заштити потрошача имајући у виду да примењено на један замишљени уговор о кредиту готово је потпуно сигурно да се као правило догађа да је уговор формуларан и да га је припремила банка, као и да се о појединачној одредби којом давалац кредита себи даје право да у складу са својим актима практично мења каматну стопу и трошкове и евентуално неке друге услове кредитног посла није посебно преговарало. У том погледу, мора се приметити да практично када је Закон о заштити потрошача применљив постоји прилично изгледна могућност да странка, најчешће физичко лице, вансудским или судским путем постигне утврђење да се појединачна одредба уговора било из основног текста, било из општих услова пословања, која је противна принципима установљеним законом ништава, при чему ништавост тих одредби не значи ништавост целог уговора, те целокупних одредаба општих услова пословања, већ само и искључиво конкретне једне одредбе.

Главни аспект ништавости напред наведене одредбе уговора о кредиту налази се у Закону о облигационим односима. Овај пропис ствара врло јасан дух који као својврстан семафор указује у којем правцу треба тумачити одређене одредбе овог Закона. Овако одређен дух је прецизно конкретизован у читавом низу одредби, а посебно у онима који прописују равноправност странака, једнакост узајамних престација као

9 У овом случају може се радити и о даваоцу лизинга код уговора о лизингу који је близак уговорни однос са уговором о кредиту.

10 Нпр. овлашћење за превремени раскид уговора о кредиту.

и у императивно прописаној санкцији ништавости било којих уговорних одредаба који су у супротности са принудним прописима, јавним поретком и добрим обичајима.

При томе, тешко је, ако не и немогуће, да су у уговорном односу по основу уговора о кредиту уговорне стране равноправне у складу са одредбом чл. 11 ЗОО-а.

Тешко је, ако не и немогуће, тврдити да су у уговорном односу по основу уговора о кредиту могло бити савесности и поштења из чл. 12 ЗОО-а на оној страни уговорног односа ко једнострано повећава каматне приносе путем неутемељеног повећања каматне стопе, што другим речима значи да та уговорна страна води рачуна само о својим интересима. Наравно то не важи у случају када се оваква промена везује за околности на које било која од уговорних страна није могла утицати.

Тешко је, ако не и немогуће, тврдити да су у уговорном односу по основу уговора о кредиту примењује начело решавања спорова на миран начин из чл. 19 ЗОО-а када се код овог пословног односа сарадња своди на једнострано обавештење о повећању претходно уговорене каматне стопе, а о аналогiji на страни дужника-корисника кредита нема ни говора.

Тешко је, ако не и немогуће, тврдити да су у уговорном односу по основу уговора о кредиту код којег се након пуштања кредита у течај, односно након регуларног ток кредитног односа, каматна стопа од стране даваоца кредита-банке¹¹ повећа и за више од 50%¹² није прекршено начело забране злоупотребе права из чл. 13 ЗОО-а.

Могло би се и даље набрајати, али и према наведеним примерима потпуно је јасно да су у конкретном случају прекршена готово сва начела из чл. 10 до 25 ЗОО-а. Потпуно је јасно да банке као даваоци кредита, односно као повериоци, све или готово све своје проблеме из свог пословања на тржишту преваљују на своје комитенте, а имајући у виду да је кључни проблем на овом месту у уговорној одредби која не само да допушта било какво повећање, него не тражи ни аргументацију за исто. Такође, оваква уговорна одредба једнако је незаконита било код потписивања уговора, било након одређеног периода извршења уговора.

Применом наведених одредаба Закона о облигационим односима којима се уређују општа начела у облигацијама засигурно је да би одредба којом банка као давалац кредита себи даје право да у складу

11 И то, како је то на пример код нас случај, од стране оне исте банке која остварује добит неупоредиво већи од оног који остварује централна банка у матичној држави.

12 Поготову ако се ради о кредиту индексираним у CHF.

са својим актима, односно у складу са општим условима пословања, једнострано мења каматну стопу и трошкове и уопште услове кредитног односа подлеже истима, односно санкцији ништавости. Истовремено, није битно хоће ли конкретна банка као давалац кредита у конкретном случају заиста и злоупотребити своја уговорна овлашћења, него је битно да јој сам уговор даје такву могућност.¹³ Нико, баш ниједан правни субјект не заслужује положај у којем мора пасивно чекати како ће банка као давалац кредита поступити, и хоће ли и колико повећати његове обавезе кроз увећање каматне стопе. При томе, треба се имати у виду да аргумент да су уговорне стране споразумеле и на такав уговор пристале не може имати било какво утемељење, обзиром да се њиме штити само појединачни интерес, док се санкцијом ништавости коју овде заснивамо и бранимо штити јавни интерес, интерес друштва, у ком погледу никакав уговор нити накнадно сагласност не може конвалидирати.

На ово месту, мора се имати у виду и аспект зеленаштва из чл. 141 Закона о облигационим односима. За разлику од санкције ништавости у напред наведеним случајевима, ништавост уговора са кореном у зеленашком деловању, полазећи од законске дефинице зеленашког уговора, упућује нас на закључак да се у овој ситуацији ради, принципијелно, о већ насталој ситуацији, а не само о могућности настанка такве ситуације.¹⁴ Иначе, уколико занемаримо ову околност, по правилу приликом оцене уговора кредита са клаузулом која даје једнострана овлашћења банци као даваоцу кредита сви остали услови за испуњеност услова са примену санкције ништавости из разлога зеленашења биће испуњени – онај који вапи за кредитом најчешће је у тешкој материјалној ситуацији, стању нужде, односно у релацији зависности са даваоцем кредита или лакомислен.¹⁵ Ипак, из наведеног не треба извести закључак да су описане уговорне одредбе увек апсолутно ништаве по основу елемената зеленаштва него само да постоје индиције такве квалификације, и да у сваком конкретном случају треба водити рачуна и вршити провере да ли је поједина одредба уговора о кредиту ништава или није.

13 Примера ради уколико у неком уговору о раду стоји одредба која послодавцу даје право да на било какав начин злоставља свог радника или га чак лиши живота, свакако би иста одредба била ништава и нико не би имао уопште право да се пита да ли је и како таква одредба примењива у пракси.

14 У смислу да није довољно постојање само зеленашке уговорне одредбе да би дошло до санкције ништавости, већ је потребно да је она и искоришћена.

15 Постојање лакомислености може се посредно наћи и у чињеници да корисник кредита олако пристаје на све услове које му банка износи у процесу преговарања – кредитне конструкције.

Zorica TUCAKOV
Judge of the Commercial Court in Belgrade

LOAN RATE IN LOAN AGREEMENT

Summary

The validity of the loan agreement depends precisely on the game of construction contracting elements of the particular business relationship, and just from that, how they are placed, and under whose melody and rhythm are enthroned in certain contract clauses, the contract determines the pace at the edge of validity. Therefore, only one false step is sufficient for the same contract to fall down into the abyss of legal nullity. It is unnecessary to elaborate the significance of the loan agreement in a society or economy but at this point it is worth mentioning only that the loan is the kind of contractual relationship that can simultaneously be a “savior angel” who will bring us peace and solving problems, and “devil’s envoy” that comes with the intention not only to conquer us, but also as an authorized hunter to take away the soul of our will, and sometimes our whole life in jail time. Bearing in mind the above, interest as one of the essential elements of credit business relationship essentially determines the appearance, conduct and closure of a particular contract. Therefore, we consider it important to define once more loan rates how it is agreed on, and find a new way to look at the possibility of unilateral changes in credit conditions in terms of interest rates that banks as lenders clearly showing their dominance in their lives, and how that the same superiority change into the equality in law.

Key words: *loan rate, loan rate clauses, limit of contracting loan rates, unilateral changes in interest rates.*